

Abstract:

I dette paper har jeg, med afsæt i bibliotekslovene fra 1920, 1964 og 2000 samt princippet lige og fri adgang til information for alle, valgt at beskæftige mig med lydbogen og netlydbogen som fænomen. Jeg vil herunder kigge nærmere på bibliotekslovene for at perspektiverer udviklingen og fremskridtet indenfor bibliotekssektoren. Valget af de tre bibliotekslove er taget for at sætte problemstillingen i et historisk perspektiv, samtidig med de er skelsættende i forhold til nye tendenser indenfor bibliotekssektoren. Dernæst vil jeg med udgangspunkt i FN's verdensklæring kigge på betydningen af princippet lige adgang samt perspektiverer det i forhold til danske biblioteksmålsætninger i København og Århus. Til sidst vil jeg diskutere årsagerne til udviklingen af kopibeskyttet materiale samt kort give et bud på, hvad fremtiden bringer.

Bibliotekerne som informationsbærende institution gennem tiden.

Kort historisk gennemgang af bibliotekslovene fra 1920, 1964, 2000.

Efter verdenskrigen er der blandt befolkningen et behov for mere viden og information og det er i denne periode højskolekulturen for alvor blomstrer op, med dens behov for vidensformidling og kulturtilbud for arbejderne, menigmand og bondestanden.

Biblioteksloven fra 1920 er den første bibliotekslov og er grundlaget for oprettelse eller nyordning af eksisterende private og offentlige bogsamlinger. Loven skaber grundlag for etablering af biblioteket som institution i samfundet og den nye bibliotekslov sætter rammerne for bibliotekernes formål, økonomi og hvem der har noget at skulle have sagt i disse rammer. Opgaven for bibliotekerne er klart defineret i loven. "...at udbrede kundskaber og almindelig oplysning"¹ til den almindelige dansker, hvilket der var brug for i forhold til den industrielle og demokratiske udvikling i samfundet.

Med biblioteksloven af 1920 etableres gratis adgang, eller adgang for en beskedet betaling, til den nye moderne tidsalders informationshav. Denne lov er en del af fundamentet for princippet lige adgang til information for alle, men med loven følger visse begrænsninger. Selvom der gives adgang til gratis hjemlån, eller hjemlån mod en beskedet betaling, så gælder det kun borgere over 14 år, som således ingen biblioteksmæssige rettigheder får førend biblioteksloven fra 1964 bliver vedtaget.

I 1964 bliver der vedtaget en ny bibliotekslov, som afspejler velfærdsstatens nye informationsbehov. Velfærdsstaten er i voldsom udvikling og vækst, hvilket blandt andet viser sig i opgøret med autoriteterne og demokratisering af uddannelserne og vidensinstitutionerne. Loven tilstræber etableringen af skolebiblioteker indenfor en femårig periode, med det formål at tjene skolens undervisning og give alle skolens elever adgang til nyttig og udviklende læsning.

Med biblioteksloven fra 1964 fjernes også begrænsningen for udlån til børn under 14 år, som således nu får mulighed for at gøre brug af bibliotekets mange muligheder². Lovens formålparagraf beskriver folkebibliotekernes opgave for at fremme oplysning,

uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger og andet egnet materiale vederlagsfrit til rådighed.

Med denne bibliotekslov færdiggør man dermed fundamentet for princippet lige adgang til information for alle, hvor enhver uanset alder samt med bopæl i Danmark har gratis adgang til biblioteket og dets tilbud. Lige adgang for alle princippet, der er en af biblioteksvæsnets fundamentale kerneværdier, er med loven fra 1964 endeligt fastforankret indenfor biblioteksvæsenet. I år 2000 ændres fokus for bibliotekerne igen. Der er siden 1964 sket en voldsom eksplosion i udvikling af informations- og kommunikationsteknologi og udviklingen af nye medietyper præger biblioteksloven fra år 2000

Med lov om biblioteksvirksomhed fra 2000 er formålsparagraffen nu ændret til "at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger, tidsskrifter, lydbøger og andre egnede materialer til rådighed, såsom musikbærende materialer og elektroniske informationsressurser, herunder internet og multimedier"³. Desuden skal folkebibliotekerne bestræbe sig på at stille film til rådighed samt formidle information fra stat og kommuner og samfundsrelevant information i øvrigt.

Loven fra 2000 foreskriver også, hvordan dette formål skal opfyldes. Ved at udvælge det materiale, der stilles til rådighed "gennem kvalitet alsidighed og aktualitet" og "ikke de i materialet indeholdte religiøse, moralske eller politiske synspunkter".

Med den nye bibliotekslov er der sket et meget stort skridt fremad set i lyset af biblioteksloven fra 1920, som primært var startskuddet til de offentlige biblioteker i Danmark. Fra formålskonteret fastsættelse af grundtilskud og stedlige tilskud til bestemte lokaler, eventuelt med lys og varme, efter biblioteksdirektørens godkendelse over til at skulle stille en bred palet af medier, internetressourcer og andre bibliotekariske ydelser til rådighed, vidner om den store udvikling, der er sket i sektoren siden bibliotekernes fødsel.

Bibliotekernes rolle som informationsbærende institution har naturligvis også ændret sig siden biblioteksvæsenet tog de første spæde skridt med biblioteksloven i 1920. Biblioteksloven er et spejlbillede af dens samtid og bibliotekerne afspejler naturligvis også samfundsudviklingen.

Introduktion til princippet lige adgang for alle

Vores samfund er i dag præget af grundliggende demokratiske rettigheder som bygger på en lang række fundamentale humanistiske principper. Både i den europæiske menneskerettigheds konvention og i FN verdenserklæring fra 1948⁴ fastsættes en række fundamentalt grundlæggende menneskerettigheder, hvoraf princippet lige adgang for alle afledes som grundprincip for den menneskelige eksistens.

I verdenserklæringens Artikel 1, hedder det:

- **Alle mennesker er født frie og lige i værdighed og rettigheder. De er udstyret med fornuft og samvittighed, og de bør handle mod hverandre i en broderskabets ånd.**

Artikel 7 understreger det i forhold til samfundsstrukturen:

- **Alle er lige for loven og har uden forskelsbehandling af nogen art lige ret til lovens beskyttelse. Alle har ret til lige beskyttelse mod enhver forskelsbehandling i strid mod denne erklæring og mod enhver tilskyndelse til en sådan forskelsbehandling.**

Og artikel 26, stk. 1 i forhold til undervisningen og læring.

- **Enhver har ret til undervisning. Undervisningen skal være gratis, i det mindste på de elementære og grundlæggende trin. Elementær undervisning skal være obligatorisk. Teknisk og faglig uddannelse skal gøres almindelig tilgængelig for alle, og på grundlag af evner skal der være lige adgang for alle til højere undervisning.**

Ovenstående citater fra Verdenserklæringen danner således grundlag for en af de mest fundamentale menneskerettigheder, lige adgang for alle.

Artikel 1 tager udgangspunkt i mennesket som frit individ med universelle rettigheder, der behandler andre mennesker med basis i en rationel og ligeværdig adfærd.

I artikel 7 nævnes den grundlæggende ret om ensartethed i forhold til samfundets love og regler. Artiklens princip modvirker en praksis fra tiden før bureaukratiet, der var præget af nepotisme, med en tendens til at fremme egne interesser uanset lovregler og moral. Samtidig intenderer artiklen også beskyttelse overfor loven samt mod enhver forskelsbehandling uanset fx race, køn eller seksuelorientering.

Artikel 26, stk. 1 bidrager til målsætningen om at skabe et grundlæggende uddannelsesniveau med lige adgang for alle og tilstræber tilgængelighed efter evner.

På vores egne hjemlige breddegrader indenfor biblioteksvæsenet bruger fx. Københavns Kommune lige adgang for alle princippet i deres foranalyse til et nyt hovedbibliotek i 2008⁵:

- *For det første skal det nuværende hovedbibliotek rumme de nyeste IKT-faciliteter, så København reelt kan tilbyde borgerne tidssvarende og fremtidsrettet biblioteksservice. I dag anerkendes biblioteker og informationshåndtering som helt basale redskaber ved siden af den grundlæggende skoleuddannelse til at skabe en lokal basis for demokrati. Gennem fri og lige adgang for alle til oplysning, kultur og personlig meningsdannelse.*

Princippet afspejles også i Århus Kommunes bibliotekspolitik 2006-2009⁶ 7:

- *Bibliotekerne skal styrke demokratiet ved at sikre fri og lige adgang til information. Et af de mest fundamentale demokratiske principper er individernes ret til lige og fri adgang til information og viden. Det er en gammel tanke, at vidende og oplyste borgere er en forudsætning for et velfungerende demokrati.*

Princippet om lige adgang for alle til information udgør således en fundamental rettighed i vores humanistiske verdensopfattelse, som på mange andre områder

afspejler dette sig endnu ikke konkret i forhold til netlydbogen.

Lydbogen i et historisk perspektiv⁸.

Lydbogen har ikke altid været tilgængelig for alle låner- og brugergrupper. Lydbogen tager sit afsæt i et behov blandt blinde og svagtseende for at kunne tilegne sig information og lade sig underholde på samme måde som seende. Opm. 1930'erne var den primære læsekilde for denne lånergruppe primært punktskrift, men i 1920'erne og 1930'erne begyndte man i USA og England at arbejde med mulighed for indtale og afspille lydoptagelse på grammofonpladen, som i denne periode får en kraftig opblomstring.

Grammofonlydbogen når aldrig at få et gennembrud i Danmark, idet verdenskrigen giver anledning til et helt andet fokus og sætter udviklingen i stå. Efter verdenskrigen er det båndteknikken, som bliver den primære tekniske platform istedet for grammofonpladen. Spolebånd og spolebåndotageren er meget slidstærke og ikke så skrøbelig som shellakpladerne, og bliver derfor den primære lydbogskilde frem til 1970'erne, hvor kassettebåndene fortrænger spolebåndteknikken.

Gradvist øger de teknologiske nyskabelse flere og flere muligheder og faciliteter for brugerne af lydbøgerne, og især med den moderne kassettebåndsteknik, er der nu mulighed for brugerne via lavfrekvente lydsignaler på kassebåndenes ekstraspør, at foretage en egentlig navigering rundt i lydbogsmaterialet.

De kæmpe spolebånd afløses af de mere håndterlige kassettebånd, der frem til cd'ens introduktion i midten af 1980'erne markere et kæmpemæssigt teknologisk fremskridt i forhold til spolebåndteknikken, der er tung, besværlig og vanskelig at håndtere for brugergruppen af blinde og svagtseende.

I 1980'erne sker der en opsplitning i lydbogens lånergruppe. Som følge af den nye cd teknik begynder lydbogen at bevæge sig ud til andre lånergrupper end blinde og svagtseende. Den nye teknologi afløser båndsalat og grammofonplader med den lille skive som en nem at håndtere og gør det nemt at navigere rundt i indholdet og som derfor er med til at skabe en ny type lånere udenfor gruppen af blinde og svagtseende. Lydbogens tilgængelighed og den nye lånergruppes brug af lydbogen er meget i overensstemmelse med det senmoderne samfund, hvor behovet for mobilitet, iscenesættelse og oplevelse er vokset markant i forhold til tidligere. Giddens taler om adskillelse og uafhængighed af tid og rum som en af de hovedfaktorer, der kendetegner det senmoderne samfund. Den nye lydbogsteknik gør det netop muligt, for de forskellige lånergrupper at bringe lydbogen med sig ud i verden, uafhængig af tid og sted.

Sekunderet af cd-formatet fra midten af firserne holder kassettebåndende skansen frem til 2006, hvor lydbogen for blinde og svagtseende for alvor tager et tigerspring ind i det digitale univers. Der udvikles i 2006 et nyt indspilningsformat, Daisy-formatet, og indholdet af lydbøgerne bliver nu distribueret på små plastik-disc's, som koster så lidt at producere, at et retursystem vil være for omkostningskrævende at administrere.

Fra 1980'erne og frem til netlydbogen bliver en realitet i 2008, er det for den almindelige låner hovedsageligt kassettebånd og cd'er, der anvendes som materialebærende formater.

Netlydbogen, valg af teknisk platform herunder fordele og ulemper ved netlydbogen samt analyse og diskussion af netlydbogen.

Initiativet til Netlydbogen tages i 2004 og markerer en ny æra for netlydbogen som introduceres 1. april 2008 på adressen www.netlydbog.dk⁹. Lydbogen er nu ikke længere forankret i et fysisk medie, men helt uafhængig af tid og sted. Men det er en sandhed med modifikationer, da udviklerne af netlydbogen har valgt at anvende en række tekniske begrænsninger, der hæmmer brugen af netlydbogsformatet.

Der anvendes to muligheder for adgang til netlydbogen. Man kan enten downloade bogen eller man kan høre den som en stream. Hvis man downloade lydbogen bliver man uafhængig af tid og sted og man kan høre lydbogen hvorend man befinder sig, hvis man har en afspiller, som understøtter den anvendte teknologi. Med stream teknologien skal man være online.

For at forhindre ulovlig kopiering af indholdet i netlydbogen, har man valgt at beskytte materialet med en kopibeskyttelsesteknologi, en såkaldt DRM teknologi, (Digital Rights Management), der er afhængig af Microsoft teknologi. Valget af denne proprietære teknologi betyder blandt andet, at man ikke kan anvende tidens mest udbredte system for transportabel musik, Apples iPod, der er solgt i mere end 300 millioner eksemplarer siden 2004.

Ulempen ved at vælge Microsoft teknologi, er at den valgte teknologi ikke er brugbar med andre teknologier. Her er det, at lige adgang til information for alle princippet bliver udfordret. Selvom teknologien har været moden til netlydbøger længe inden 2006, har der også været en vis konservatisme blandt rettighedshaverne. De har været usikre på, hvordan de skulle forholde sig til det nye fænomen og dermed har valgt en meget udbredt, men proprietær teknisk platform, trods computerfirmaets Apples kæmpesucces med iPod og deres digitale jukebox iTunes, der fungerer på både Windows og Mac platformen.

At man har valgt at anvende en Microsoft DRM-teknologi, skyldes ifølge direktør Jens Thorhauge fra Styrelsen for Bibliotek og Medier, at rettighedshaverne til netlydbogsmaterialet har krævet denne teknologi anvendt som forudsætning for igangsætning og gennemførelse af netlydbogsprojektet i Danmark. Man har dermed valgt at begrænse brugen af netlydbogen til brugere, der anvender Microsofts teknologi, hvilket går stik i mod princippet lige adgang til information for alle.

Hvis man skulle sammenligne denne fremgangsmåde indenfor bøgernes verden, ville det svare til at Styrelsen for Bibliotek og Medier indgik en aftale for alle biblioteker i

Danmark om, at boganskaffelser udelukkende skulle foretages hos ét bestemt forlag eller at afvikling af foredrag og andre aktiviteter kun ville kunne ske hos én bestemt aktør.

Men hvorfor har man så valgt primært at anvende en proprietær kopibeskyttelses-teknik? Den massive medieomtale og den udbredte brug af diverse fildelingstjenester som fx Napster, Kazaa og Limewire har i høj grad været med til at danne grundlaget for musikselskabernes krav om kopibeskyttelse. Nedgangen i salget af cd'er samt nedgangen i de store musikselskabers økonomisk gevinst har sammen med rettighedshavernes angst for piratkopiering dannet grundlag for ønsket om DRM beskyttet materiale.

Rettighedshaverne har haft væsentlig indflydelse på valg af kopibeskyttelses teknik og deraf valg af teknisk platform. At valget af DRM teknologi er faldet på Microsofts platform, skyldes det er den mest udbredte computerteknologi og den billigste¹⁰. Fordelen ved at vælge en kendt teknologi er, at det er nemt for softwareudviklere at udvikle applikationer til platformen, hvilket det muligvis ikke havde været, hvis en anden eller ny teknologi skulle have været taget i anvendelse. Valget af netlydbogens tekniske platform har konsekvenser i forhold til mindre udbredelse og anvendelse af netlydbogen.

Enhver teenager med en smule sans for teknik kan i løbet af et ganske kort øjeblik installere en applikation, der gør det muligt at optage DRM beskyttede indhold på PC'en og dermed er det meningsløst for rettighedshaverne at anvende en proprietær teknologi, og dermed udelukke ikke-microsoft brugere. Kopibeskyttelsen er derfor mere til gene for den lovlige bruger end for piratkopisten, der direkte går efter at kopierer materialet

Materiale uden DRM er fremtiden

Siden 2004 har det hos Apple været muligt at købe rettighedsbaseret materiale til begge platforme. Men i erkendelse af det er umuligt at dæmme op for piratkopieriet med DRM teknologien har firmaet i begyndelsen af 2009 valgt en strategi med at undlade at anvende DRM beskyttet materiale i deres iTunes netbutik. Dette har været medvirkende til at bringe dem op på førstepladsen over musikbutikker i USA¹¹.

Det er ganske vist muligt at anvende netlydbogen sammen med andre tekniske platforme, men man er tvunget igennem en besværlig installationsproces af tredjeparts teknologier, man er begrænset af, at man skal være online samt man ikke kan bruge netlydbogen sammen med den udbredte iPhone, iPod eller andre ikke-microsoft teknologier.

Netlydbogen er en bog af samtiden og forvaltet på den rigtige måde, har den en gylden fremtid foran sig. En af de ting jeg tror, er vigtige er, at Styrelsen for Bibliotek og Medier forhandle en fornuftig aftale i stand med rettighedshavernes organisationer, der

på den ene side sikre rettighedshaverne en fornuftig økonomisk aftale samt at der i modsætning til i dag, anvendes en åben, brugervenlig og mere udbredt teknologi. Kun på denne måde sikre man at netlydbogen overlever konkurrencen mod fx private firmaers tjenester.

Litteratur og referenceliste

- Kaspersen, Lars Bo (2001). Anthony Giddens – Introduktion til en samfundsteoretiker. Hans Reitzels Forlag.
- Hvenegaard Rasmussen, Casper og Henrik Jochumsen (2008): Ej blot til oplysning – Biblioteket i oplevelsessamfundet. – I: At forstå biblioteket – En introduktion til teoretiske perspektiver. Danmarks Biblioteksforening.
- Rolf Hapel (2005): Bibliotekspolitik for Århus Kommune 2006-2009. Århus Kommunes Biblioteker
-

Søren Gyring-Nielsen
Hold 3 - Videns Produktion og Biblioteksudvikling
Paper I - Portfolioaflevering mandag den 30. november 2009

¹ Biblioteksloven af 1920, §4

² Biblioteksloven af 1964, §2, stk. 2

³ Biblioteksloven af 2000, §1

⁴ [http://menneskeret.dk/tema/tema+om+verdenserklæringen/historie+og+baggrund/kilder+til+historien/verdenserklæringen+om+menneskerettighederne+\(1948\)/verdenserklæringen+-+dok](http://menneskeret.dk/tema/tema+om+verdenserklæringen/historie+og+baggrund/kilder+til+historien/verdenserklæringen+om+menneskerettighederne+(1948)/verdenserklæringen+-+dok)

⁵ http://74.125.77.132/search?q=cache:GEmoAh53XLUJ:bibliotek.kk.dk/bibliotekerne/publikationer/foran_nyt_hb.pdf+%22lige+adgang+for+alle%22+til+biblioteksmaterialer&cd=3&hl=da&ct=clnk&client=safari

⁶ http://www.aakb.dk/graphics/portal/bibliotekerne/Bibliotekspolitik_2006-2009.pdf

⁷ <http://www.aakb.dk/sw67721.asp>

⁸ <http://www.dkblind.dk/indsats/kultur-fritid/lydboeger/lydbogens-historie>

⁹ <http://www.elib.se/library/projektbeskrivelse.asp?lib=163>

¹⁰ <http://newz.dk/drm-begraenser-brug-af-bibliotekernes-nye-lydboeger>

¹¹ http://www.npd.com/press/releases/press_090818.html

Søren Gyring-Nielsen
27. nov. '09, 23.01
Tilføjet tekst